

Тележкіна О. Застаріла лексика як стилістичний засіб у поетичному мовленні Дмитра Павличка / О. Тележкіна // Психолінгвістика : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 9. – С. 236 – 241.

УДК 821.161.2-1.09

ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Олеся Тележкіна

(Харків)

У пропонованій статті була зроблена спроба проаналізувати застарілу лексику, вживану в поетичному мовленні Д. Павличка, визначити її семантичні групи і з'ясувати роль як стилістичного засобу у творах поета.

Ключові слова: поетичне мовлення, застаріла лексика, семантична група, стилістичний засіб.

В предлагаемой статье рассматриваются результаты исследования устаревшей лексики, употребляемой языке поэзий Д. Павлычко: выделены семантические группы анализируемого пласта лексики и определена ее роль как стилистического средства в поэтических произведениях поэта.

Ключевые слова: язык поэзии, устаревшая лексика, семантическая группа, стилистическое средство.

Устаревшая лексика как стилистическое средство в языке поэзии Дмитрия Павлычко

Тележкина Олеся Александровна

The article deals with the results of the studies of obsolete vocabulary used in the poetry of D. Pavlychko. The author singled out semantic groups of the

analyzed layer of vocabulary and determines its role as a stylistic tool in the literary works of the poet.

Key words: poetry language, obsolete vocabulary, semantic group, stylistic tool.

Obsolete vocabulary as a stylistic tool in the poetry of D. Pavlychko.

Telezhkina Olesya Olexandrivna

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість лексикологічних досліджень у вітчизняній лінгвістичній науці, питання функціонування застарілої лексики у сучасному художньому творі, зокрема поетичному, не було висвітлене належним чином.

Актуальність теми нашої розвідки визначається необхідністю подальшого дослідження питання, пов'язаного з процесом використання хронологічно маркованої лексики у поетичному мовленні Дмитра Павличка, визначення місця, ролі і стилістичного навантаження застарілої лексики у творах поета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архаїчна лексика була об'єктом аналізу в працях Л. Булаховського, В. Буди, О. Галкіної-Федорук, Л. Донець, Л. Лисиченко, Л. Скрипник, Ш. Токсанбаєвої, М. Шанського, Д. Шмельова, Л. Шнайдерман: дослідники розглядали застарілі лексеми з функціонального погляду. На особливу увагу заслуговують дослідження Г. М. Гайдученко, в яких на матеріалі української історичної прози другої половини ХХ століття були визначені структурно-семантичні групи застарілої лексики і з'ясовані особливості її використання в українських історичних романах. Лексико-семантичному і стилістичному аналізу лексичних старослов'янізмів в українській літературній мові ХІХ століття присвячена розвідка С. І. Корнієнко.

Мета статті – визначити семантичні групи вживаної у поетичному мовленні Д. Павличка застарілої лексики і з'ясувати її смислове навантаження як стилістичного засобу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поетичних творів Д. Павличка показав, що митець відповідно до творчого задуму вводить у тканину віршового тексту застарілі слова, які доцільно об'єднати в такі семантичні групи:

– лексика на позначення людей за ознакою спорідненості і свояцтва: *муж, жона, отець*;

– назви людей за належністю до соціального прошарку: *гетьман, чернь, імператор, фараон, плантатор, батрак, двораки, магнати, слуги, служниці, челядь, граф, принц, паничі, паж, вельможа*;

– назви осіб за родом діяльності і ремесел: *вівчар, сопілкар, скоморох, блазень, глашатай, лакей, спудей, музика, фірман, ключник, цензор, звіролов, гангстер, вішальник*;

– лексеми, що передають характер фізичної, мисленнєвої, мовленнєвої чи психоемоційної діяльності людини та її стан: *глагол, мисль, глаголити, одвіт, торжествувати, уздрити, тяж* (у значенні «вагітність»), *ячити, сотворити, ректи*;

– назви частин і органів людського тіла: *твар, перст, правиця, длань, уста (вуста)*;

– назви жител, господарських будівель та інших споруд: *покої, палати*;

– назви предметів побутового вжитку: *чаша, скриня*;

– назви одягу: *свита, камзол, шати, мазепинка, гуня, кожух*;

– назви тварин і птахів: *бестія, мева*;

– назви військових реалій: 1) назви військових формувань та осіб, що до них належали: *яничари, жовніри, сотня: курінний, стрілець, чотовий, сотенний, ординарець, осавул, опришок, жандарм, вої, вояки, воїнство*; 2) назви зброї та інших предметів, що стосуються війська: *палаш, нагай, нагайка, штик, меч, скоростріл, кинджал, піхви, стилет, піка, ретязі, спис*,

сурма, хоругва, пірога, лодь, кайдани; 3) найменування військових обов'язків і дій: *пря, чати*;

– лексеми на позначення темпоральних понять: *днесь, всує*;

– слова, що передають характер певних відносин: *олжа (лож), вражда, мста, власть*;

– найменування певних зібрань: *віче, учта*;

– назви ділових паперів: *метрика*;

– назви зниклих соціальних явищ: *ординці, більшовики, колгоспники, колгосп, чекіст, КДБ, ВКП(б), ешафот, кумач, УПА, московіти, москалі, москвофіли, сатрапи, кадебіст, малорос, острог, совіти, імперія, пектораль, гільйотина, комуна*.

Названі застарілі слова, потрапляючи в поетичний твір, виступають засобом створення певного колориту, сприяють правдивому відтворенню того чи того зображуваного періоду, передають настрій автора і його ставлення до висловлюваного чи описуваного.

Як свідчать спостереження, зразки застарілої лексики, дібрані із поетичних творів Д. Павличка, відбивають різні історичні епохи, зокрема:

1) XVIII століття:

Стовпилися навкруги

Слуги пилку подали,

Двораки й магнати.

Скриню на монети.

Взявся власноруч король

І зітхнув Золоторіг:

Роги обтинати.

«Де ти, друже, де ти?!» [5, с. 419];

2) початок XX століття (за часів правління Миколи II):

*У царські позолочені **покої***

Зайшла, спокійна, горда і смутна,

А серце билося в несупокої.

<...>

Співати будеш катові Росії

*В його тяжких **палатах**, що стоять*

На костях рідних предків, Соломіє!

<...>

*Що Соломія ти, не «пані Меа»,
Що твій народ його рабом не став,
Що плазунові недоступна **мева!** [4, с. 320];*

3) XX століття (за часів СРСР):

*Лісорубам лекцію він ходив читати,
Хвилювався трохи, хоч не першина.
І йому здавалось – з уст його Карпати
Слухали вогненне слово Галана.
Повертався пізно уночі додому,
Дихав ліс в обличчя пахощами смол.
І бриніла пісня в серці молодому,
І зірки сміялись, наче **комсомол** [4, с. 16];*

або:

*На смерть везли машини тягарові
Людей. Стріляв у голови **чекіст**.
А Кремль хотів сховати річку крові
Під мурами сумних карельських міст [7, с. 24];*

4) XX століття (за часів визвольних змагань УПА):

*Приснивсь мені Михайло Оришук,
Псевдонім «Сойка», друг мій од малого.
В **УПА** пішов не від чужих принук,
Але на поклик брата, **чотового** [7, с. 54];*

У художньому творі, і в поетичному зокрема, застарілі слова не лише виконують функцію прямої номінації певної історичної доби, вони стають засобом художнього відтворення певних історичних реалій і не тільки несуть читачеві правдиву історичну інформацію, а й передають мовні особливості зображуваного часу. Слушність цієї думки доводить такий зразок із вірша «Батько й син», в якому поет оповідає про вояків УПА:

В оточеній кривіці, під землею —

Сотенний і стілець, як батько й син.

«Я тут помру, а ти іди, здавайся,

Та не забудь ніколи, де ти був!» [7, с. 48].

Однак застарілі лексеми не лише виконують функцію констатації, а й несуть певне емоційне навантаження, тобто відіграють роль експресивного засобу. Зокрема, у поемі «Золоторогий олень», що оповідає про події XVIII століття, автор ставить в один ряд осіб, які належать до різних соціальних станів, тим самим підкреслюючи: усі однаково ласі до грошей – і графи і їхні служки. Ці рядки у творі набувають особливого зневажливого звучання:

Графи, принци, паничі,

Той пролазить уперед

Слуги, пажі, кловни

Хробаком, той – рачки.

Б'ються, повзають, кричать —

Кожен хоче більше взять

Божевілля повне.

Золотої трачки [5, с. 421].

У вірші «Круглий стіл» Д. Павличко вкотре порушує проблему невірності керманців української держави національній ідеї і проводить історичну паралель триста років тому – сучасність: саме завдяки використанню застарілих слів *осавули, гетьманчуки, булава, гріш* автор вповні виражає увесь гнів на тих керівників держави, які й далі керуються своїм комплексом меншовартості і на догоду «старшому братові» ладні продати найдорожче для нації – її мову. Названі лексеми втрачають нейтральне значення і набувають негативного забарвлення:

Вже триста літ сидять пахолки, осавули,

Малі гетьманчуки, прагнущі булави,

І нишком радяться, щоб їх жучки не вчули,

Як бути вольними – й не зрадити Москви.

Як мати все своє: державну побудову,

Кордони, армію і навіть власний гріш,

Але за те добро віддати бідну мову;

Ну що тут думати? Даютъ – берім скоріш... [7, с. 59]

У численних творах, присвячених змалюванню історично значимих постатей, Д. Павличко за допомогою застарілих слів намагається донести до читача свої враження, емоції й почуття.

Так, у поезії, присвяченій Марії Заньковецькій, іменник *жона* передає захоплення поета талантом цієї актриси, а складний прикметник із архаїчним компонентом *благословенна* надає додаткового відтінку урочистості:

*Безмежні ниви, чорні і студені,
Та з них вона, мов сонце навесні,
Видобувала кільчики ясні –
Пломіння людськості, що землю гріє, –
Благословенна ти в жонах, Маріє! [4, с. 318]*

Особливо гостро сприймаються рядки, де як протиставлення вжито застарілу форму і нормативну. Це засвідчують такі зразки, як-от:

із вірша «Епоха», в якому поет наводить ще одну паралель Україна – Христос:

<i>Панує зло під маскою свободи, В ракету обернулася стріла, І чахне геній доброти і згоди, Подібний до мисливського орла.</i>	<i>В пошані тільки блазні й скоморохи, За помстою приходять інша мста, Але немає іншої епохи, Є лиш одна – для розпинань Христа!</i>
--	--

[7, с. 52]

та твору «В домі Хемінгуея під Гаваною», в якому митець розповідає про велике захоплення американського письменника полюванням і про його безмежну самотність:

*Де ж та Кенія, де Сомалі?!
Де блакитні простори Аляски?!
Хоче й звір повернутись до своєї землі,
З мрева смерті – в марево ласки... [4, с. 334]*

Висновки. Розглянуте дозволяє стверджувати, що Д. Павличко активно використовує у поетичному мовленні архаїчну лексику різної семантики відповідно до художнього задуму і виявляє високий рівень творчої

майстерності, адже вжиті ним застарілі слова органічно вплітаються в контекст поетичного твору і зрозумілі читачеві без додаткових пояснень.

Перспективи подальших розвідок. Логічним продовженням розпочатого дослідження бачиться розробка питання лексикографічного опису застарілої лексики, виявленої у поетичних творах Д. Павличка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдученко Г. М. Семантико-стилістична характеристика хронологічно маркованої лексики (на матеріалі української історичної прози II половини XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» /Г. М. Гайдученко. – К., 1999. – 19 с.
2. Корнієнко С. І. Лексичні старослов'янізми в українській літературній мові XIX століття (семантичний і стилістичний аспекти): [монографія] /С. І. Корнієнко. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 166 с.
3. Павличко Д. Аутодафе: [поезії] /Д. Павличко. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. – 160 с. – (Першотвір).
4. Павличко Д. Вибрані твори: [поезії]: в 2 т. /Д. Павличко. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 1. – 1979. – 520 с. – (Першотвір).
5. Павличко Д. Вибрані твори: [поезії]: в 2 т. /Д. Павличко. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 2. – 1979. – 480 с. – (Першотвір).
6. Павличко Д. Кирило Осьмак: [поема] /Д. Павличко. – К.: Ярославів Вал, 2009. – 56 с. – (Першотвір).
7. Павличко Д. Три строфи: [поезії] /Д. Павличко. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. – 128 с. – (Першотвір).
8. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови /О. Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
9. Сучасна українська літературна мова. Стилістика /За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.

Відомості про автора

Тележкіна Олеся Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та латинської мови Національного фармацевтичного університету.